

UDÁLOST A SÉMIDYNAMIKA: NAPĚTÍ MEZI RYCHLOSTÍ A SROZUMITELNOSTÍ V KOMUNIKAČNÍCH PROCESECH

// **Event and Semiodynamics: Tension between Speed and Intelligibility in Communication Processes**

Palo Fabuš

FF UK Praha

ABSTRACT

The critical study focuses on the logic of tension between speed and intelligibility in all social and communicational levels. Presuming a discursively shaped world with its figures and background one can follow the fundamental conditions of communication under the pressure of speed itself, arrived at only at the price of reduction. With the help of Lyotard's concept of event and Peirce's categories of firstness, secondness and thirdness, the study analyzes intelligibility as a degree of reduction needed for discursive praxis to run smoothly and in a self-confirmatory fashion. This autopoietic logic of communicational processes is coined as semiodynamics. The influence of social sciences is briefly accounted for in the concluding part.

KEY WORDS

communication – speed – intelligibility – Peirce – event – semiodynamics

Ještě není válka u konce, a již se stotisícronásobně proměnila v potišťený papír, již se předkládá jako nejnovější dráždidlo otupeným smyslům historie chtivých lidí. Zdá se skoro nemožné, aby i nejmocnější úder do strun vyloudil silný a plný tón: vzápětí zaniká, již v příštím okamžiku historicky odeznívá, jemně a bez síly se rozplynuv.

Friedrich Nietzsche (Nietzsche 2005: 103)

Zrychlování sociálních změn, tj. života jednotlivců a světa, ve kterém žijí, se jako předmět reflexe širší platnosti objevuje s modernitou.¹ Podle Anthonyho Giddense (Giddens 1990: 6) je tempo změn dokonce jednou ze tří diskontinuit vedle rozsahu změn a nových druhů institucí, které oddělují moderní společnosti od tradičních. Existuje mnoho kvantitativních i kvalitativních důvodů, proč odmítnout představy o historické linearitě a jednotě

1 „Nedostává se mi času, celých jednadvacet hodin jsem na nohou, a ještě jsem ani nejedl, ani nepil.“ Stěžuje si již italský obchodník Francesco di Marco Datini (1335–1410) (Borscheid 2007: 44), ale chvat a přetížení se coby obecný aspekt městského života objevuje teprve s modernitou.

narůstajícího tempa. Svůj podíl na komplexnosti otázky mají nejen nezměřitelná adaptabilita společnosti a habitualizace jednotlivců, ale i prostý fakt, že součástí sociálních změn bývají změny kulturních hodnot a ekonomických a politických podmínek, a tedy i změny očekávání, tj. vlastních rámců pro vyhodnocování sociálních jevů.

Proměnám časovosti a zrychlování v postindustriální, pozdně moderní a rizikové společnosti se věnovalo a věnuje mnoho autorů. David Harvey (Harvey 2000) mluví o časoprostorové kompresi, Manuel Castells (Castells 1996) vkládá změnu do tzv. „timeless time“, tedy „bezčasého času“, Thomas H. Eriksen (Eriksen 2005) pak usuzuje, že s tím, jak „všeho přibývá“ a vše se zrychluje, „čas se blíží nule“. Tyto a podobné abstrakce jejich autoři ale jen zřídka zkoumají dál s ohledem na to, jak jsou žité z pohledu jednotlivých lidí. V této teoretické práci si kladu za cíl nahlédnout tento široký problém z perspektivy jeho komunikačních podmínek. Soustředit se zde chci konkrétně na neobvyklý, a proto přehlížený aspekt *srozumitelnosti* jakožto podmínkovitý moment každodennosti, biografii a plánů, makro- i mikrosociálních časových rozvrhů.

Vztah rychlosti a srozumitelnosti je přitom fundamentální, ať už se jedná o čitelnost v regulaci dopravy, v situacích, ve kterých jde o zlomky vteřiny, o vyhodnotitelnost událostí ve světě a v politice, na níž stojí úspěšné podnikatelské úsilí, nebo v průmyslu ohrožujícím zdraví populace, o rozpoznatelnost rozsahu a dopadu náhlých přírodních jevů, o rychlost uzavírajících se oken životních příležitostí, ale také o vědu a kulturu a jejich hodnocení originality a relevance, kde je stejně tak na místě mluvit o rychlosti, i když jde o řádově jiné časové škály. Požadavek srozumitelnosti prostředí, ve kterém jednáme, podmiňuje naše rozhodnutí tím, že tato rozhodnutí strukturuje a usnadňuje. To znamená, že redukuje počet neznámých; vytváří řád tam, kde nebyl. V zájmu vypořádání se s nastalým problémem porozumění uzavírá závorky, které problém otevřel.

Napětí mezi náhlostí, okamžitostí, zrychlením, rychlostí na jedné straně a požadavky srozumitelnosti, čitelnosti, pochopitelnosti, zařaditelnosti na straně druhé pocítujeme dnes a denně jakožto členové informační a rizikové společnosti. Historické zkušenosti s nečekanými událostmi a spornými reakcemi na ně² ukazují, že časové mezery mezi příčinami a následky mizí. V analýzách těchto událostí se tak efektivně ukazuje omezenost kauzálního modelu, jež je v sociologii již nějakou dobu reflektována (např. Adam 2007). V médiích se tento problém manifestuje ve zbrklých charakterizacích ve zpravodajství i publicistice, motivované cílem co nejrychleji a nejzvučněji pojmenovávat vystávající skutečnost; v národních inovačních strategiích s dopadem na vzdělávání a kulturu se kloubí optimalizační, tj. reduktivní požadavek celosystémové efektivity a krátkodobých výnosů s nanejvýš problematickým vylučováním a znehodnocováním aktivit, jež kladou homologaci ze své podstaty odpor (např. Fisher 2009). Toto napětí se neomezuje pouze na záležitosti velkého kolektivního významu. Jeho logika se prodlužuje hluboko do území soukromého života.

1. Pozadí a figura v metafoře prostředí

Po většinu své historie se mediální studia zabývala především výzkumem individuálních médií coby relativně jednoduchých celků intuitivního významu, jako je televize, rádio nebo telefon. Protože se v jejich případě dá relativně snadno rozlišovat mezi obsahem a médiem, které tento obsah zprostředkovává, lze zkoumat jejich povahu odděleně (např. výzkum televizního publika, obsahu novin atd.). Digitalizace médií ale zakládá podmínky,

2 Z poslední doby lze zmínit např. ptačí chřipku v r. 2009 a kontroverzní otázku nutnosti vývoje nových vakcín urychlováním autorizačních procedur (CoE 2010) nebo epidemii E.coli v Německu v r. 2011 a předčasné odhady jejího původu ústící v diplomatické napětí a ekonomické ztráty (BBC 2011).

v nichž jsou médium a jeho obsah kvalitativně zaměnitelné – mají fraktálovou strukturu (Manovich 2001: 30). Číselná podstata médií i jejich obsahu totiž vede nikoli pouze k lineární a kvantitativní saturaci (např. sledovanost nebo množství obsahů), ale také k saturaci exponenciální a kvalitativní (transmedialita, hybridizace obsahů i forem). Vzniká tak situace, ve které tázání se po formách života a zespolečenštění omezené na individuální média, komunikační kanály a platformy nutně vede k jenom velmi částečným poznatkům. V zájmu širší platnosti lze proto zkoumat nikoli jednotlivá média, nýbrž jejich kombinace, respektive volit multidimenzionální analýzu. Chceme-li ovšem pracovat s potenciálně neomezeným a nerozlišeným množstvím médií, jak jej předpokládáme u mediatizované společnosti (viz níže), nabízí se spíše perspektiva mediální ekologie (ME) s jejím východiskem v metafoře prostředí.

Pokud *mediaci* rozumíme jako „proces[u], v jehož rámci dochází k propojení technického a symbolického a jehož součástí jsou jak objekty a jejich znaky, tak individuální aktivity, ideje a propojené sociotechnické sítě“ (Volek – Jiráček – Köpplová 2006: 12), tak pojmem *mediatizace* označujeme dlouhodobé zesilování a rozšiřování mediace, jež sahá od počátků demokratizovaného konzumerismu až k dnešní digitalizaci. Mediatizace spočívá v prohlubování integrace médií do společnosti vzájemně posilovaném poptávkou po prostředkování v životě (Hjarvard 2008, srov. Livingstone 2009). Mediatizované společnosti coby předmětu studia lze rozumět jako průsečíku výzkumných perspektiv sociální ekologie, ME (Strate 2000) a ekologie vědění (Goonatilake 2006).

ME, inspirovaná dílem Marshalla McLuhana, spočívá v hledání „prostředků, které přenášejí informace, formují vztahy, komunikují obsah, tvoří význam a zachovávají vědění“ (Strate 2000). Tím, že ME překonává do sebe zaklíněné determinismy, vytváří podmínky pro zachycení okolností a vztahů, jež jsou v příčinných analýzách neviditelné. Jedno- či několikasměrné analýzy nahrazuje výzkumem sítí vlivů, polí významů, rezonancí a translací forem. ME se vyhýbá omezením subjekt-objektových dichotomií; metodicky rozlišuje spíše *figuru a pozadí*. Ke zde zkoumané rychlosti a srozumitelnosti budu proto přistupovat jako k tendencím pozadí, kterým lze vycházet vstříc, anebo jim klást odpor.

Pokud bychom chtěli k *pozadí* přirovnat příbuzné sociologické pojmy, nejpodobnější teoretickou platnost bychom našli pravděpodobně ve fenomenologické sociologii Alfreda Schütze a jeho žáků, Thomase Luckmanna (Schütz – Luckmann 1973) a Petera L. Bergera (Berger – Berger – Kellner 1974). S pomocí pojmů jako *příruční balíček vědění*, *předteoretické vědomí* a *horizont* se soustředí na vždy přítomné, neviditelné, a přesto čtené znaky každodenní zkušenosti v podobě životních podmínek, nevyřčených pravidel chování a zapouzdřených definic, jež tvoří symbolické univerzum společnosti. Tyto „neviditelné znaky“, které se sociologie snaží rozkrývat nejen ve své fenomenologické odnoži, podléhají v čase a v prostoru určité dynamice. Nejenže se vyvíjejí samy o sobě, ale mění se také kombinace jejich seskupování. To znamená, že se mění paradigmaticky i syntagmaticky. V neposlední řadě tedy mohou podléhat také nárokům rychlosti a srozumitelnosti.

V ME může být takovým neviditelným znakem například moment izolovatelnosti, vydělitelnosti, přenosnosti u knihy. Vlastní povahu knihy, na níž lze nazírat jako na paměťové médium, artefakt, majetek, zdroj vědění, symbol postavení atd., bychom v tomto případě četli jako příležitost stáhnout se s ní do ústraní, možnost půjčit si ji v knihovně, darovat ji nebo ji vzít někomu, komu chceme odepřít přístup k jejímu obsahu. Dnes tvoří tento její moment *pozadí* jejího užívání, zatímco kdysi na *pozadí* pospolité formy předávaného vědění vystupovala sama tato vlastnost do popředí spíše jako jasná, jelikož nová *figura*, kterou integrace/habitualizace (do pozadí) teprve čekala.

Tato de iure sémioze³ diskurzivně utvářené skutečnosti plodí – vedle potvrzování nebo zapominání těch starých – nové vzorce, které vysvětlují, proč se lidé v ekvivalentních situacích rozhodují jinak než jejich předci, proč se tytéž knihy čtou jinak v každé generaci a v každém století. Pohybovat se na pozadí často vyžaduje intuici a odvahu spekulovat nad souhrami věcí a metafor, stylů a opakování, diskurzů a praxí. V krátkém zamyšlení nad duchovním příbuzenstvím Bruna Latoura a Marshalla McLuhana, kteří inspirují i tento text, charakterizuje Felix Stalder (Stalder 1998) metodu jednoho z nich takto:

Aby bylo možné sledovat tyto vzorce, člověk musí skákat přes celé kategorie a úhledně oddělené distinkce. Rychlost, s jakou McLuhan zdánlivě nahodile skákal od postřehu k postřehu, je legendární. Důvod, proč to dělal a proč pro něj byly tyto skoky přirozené, spočívá v tom, že opisoval pozadí.

2. Událost v L'Aquila

Dne 6. dubna 2009 došlo v italském městě L'Aquila k zemětřesení o síle 6,3 stupně Richterovy škály, při němž zahynulo 309 lidí. Vinu za jejich smrt má nést šest seismologů, kteří veřejnosti údajně poskytli zavádějící informace o hrozbě, jež vedly k nedostatečným preventivním opatřením.

Ohniskem sporu se stala slova Bernarda De Bernardinisioho, představitele zodpovědné agentury pro civilní ochranu, který zprávu prezentoval médiím: „Vědecká komunita mi říká, že nebezpečí nehrozí, protože stále probíhá výboj energie. Situace vypadá příznivě.“⁴ Vědci, od nichž De Bernardinis informace převzal, jsou obviněni z toho, že jejich „povrchní a obecné“ zhodnocení situace umožnilo šíření „neúplných, nepřesných a protikladných informací“. Vyšetřování však ukazuje, že věci se mají poněkud složitěji, takže ještě v době sepisování této práce⁵ probíhal soudní proces týkající se sporu o to, zda vědci opravdu zanedbali svoje povinnosti. K tomu mohlo dojít například tím, že pravděpodobnost hrozícího zemětřesení nevydělili dostatečně důrazně ze stovek ostatních seismických otřesů, k nimž v Itálii ročně dochází. A to (mimo jiné) možná také proto, že jejich rozhodování ovlivňuje i hrozba opačná: obvinění z planého poplachu. Jiné vysvětlení dává před zanedbáním povinností přednost hypotéze o nedorozumění: informace od seismologů mohl nešťastně zdeformovat De Bernardinis tím, že je „shrnul“ (Nosengo 2011) a doplnil pod tlakem svého nadřízeného Guida Bertolasa. Ten jej instruoval veřejnost uklidnit, k čemuž jej vedla snaha vnést pořádek do protikladných zpráv, jež se tou dobou dostávaly k veřejnosti. Vedle alarmujících mediálních výroků Giampaola Giulianiho, amatérského seismologa, přinesla média také ujištění, že otřesy brzy pominou, což se ale později ukázalo být chybnou citací experta na civilní ochranu, která se objevila v novinovém článku. Jak Bertolaso později přiznal, jeho zdánlivě nevinný dodatek – fráze o probíhajícím výboji energie – pocházel ze starší komunikace se seismology. V komunikaci s médii se tento dodatek podle něj osvědčil a seismologičtí konzultanti jej nekorigovali. Pomyslnou drama-

3 Protože jako je sám jazyk (tedy diskurz vůbec) neustále v pohybu kvůli svojí faktické a nekonečné sémioze, podléhá jí i diskurzivně utvářená skutečnost, nicméně pouze de iure, jelikož zahrnuje také materiální proměny, u kterých se tento lingvistický pojem dá použít pouze s připomenutím, že jde o metaforu – ačkoli svět není text, zacházíme s ním tak. Viz pozn. č. 8.

4 „The scientific community tells me there is no danger, because there is an ongoing discharge of energy. The situation looks favourable.“

5 Březen 2012.

tickou scénu doplňuje vyjádření nezávislého amerického seismologa, obviňujícího vědce z volby nesprávné diagnostické metody (Nosengo 2012), jejíž součástí jsou také analýzy oblastních sedimentačních jader starých i 5 000 let (Gammon 2012). V mediálním pokrytí soudní dohry v neposlední řadě figuruje Vincenzo Vittorini, laquillský lékař, který přišel vinou zemětřesení o ženu a dceru. Jako prezident místního sdružení obětí „309 Martiri“ doufá, že soud povede k důkladnému prošetření toho, co se stalo: „Všichni víme, že zemětřesení nelze předvídat a že evakuace nepřicházela v úvahu. Jediné, co jsme chtěli, byly jasnější informace o rizicích, abychom rozhodli, co podnikneme.“⁶ (Nosengo 2011)

Ať soud rozhodne jakkoli, již nyní se nám nabízí silný ilustrativní případ. Na pozadí se zde fatálně kříží požadavky rychlosti a srozumitelnosti, kdy se i poptávka po varování v rádech vteřin může obracet k údajům sahajícím až 5 000 let do minulosti. Na tomto pozadí se protínají linie hrozby neštěstí a protihrozby planého poplachu, zjednodušení informací v zájmu jejich široké srozumitelnosti a nejednoznačnost předpovědi, odpovědnost úřadů a nástrahy byrokracie, nejednoznačná váha mimoinstitucionálních výroků a komunikační šum, zkušenosti s podobnými případy v minulosti a jejich relevance, identifikace viníka, osobní ztráta a důvěra k vědě, atd. Šíří a stáří všech faktorů, které se na této skutečnosti podílely, v jejich totalitě ovšem popsat nelze; celý sociálněvědný teoretický aparát by k tomu nestačil.

Ex post vyhodnocení toho, co se stalo, se neobejde bez redukce. Chceme-li syrovou zkušenost proměnit ve vědomé ponaučení, bude třeba totalitu oželet⁷ a v analýze se řídit relevancí faktorů. Má-li nás však v této analýze zajímat pozadí, na němž aktéři události jednali, musíme vzít v potaz to, čím tato vyloučená totalita byla právě tehdy, kdy k události docházelo.

Především byla tehdejší totalita sama o sobě předmětem akutní redukce, bez níž se neobejde žádné vědomé jednání, ba co víc, žádné vědění. Vědění jako takové spočívá v redukci, která z totality vyděluje antropomorfní rysy tím, že z nestejněho dělá stejné.⁸ Toto vydělování probíhá v čase: minulá nejistota totality se stává budoucí jistotou redukce. A pokud většinou platí, že adekvátní poznání vyžaduje adekvátní čas ke své saturaci a k ujištění, že právě tato redukce je za daných podmínek nejlepší možnou, jeho dostatek či nedostatek se do kvality poznání promítá. Vedle toho také samotná míra času potřebného k redukci totality může být zdrojem nejistoty, jež vyžaduje další čas ke svému určení. Dostáváme se tak k tomu, že každé poznání je problémem, jež lze prodlužovat ad infinitum. Shrnutí: v každé chvíli je totalita nejen předmětem redukce, ale také zdrojem neznámé hrozby. To jest nebezpečím, které nelze úplně odstranit, aniž by zároveň nevystala hrozba nedostatečnosti takového úsilí.

Vrátíme-li se k analýze události v L'Aquile, bude tedy k důležitým faktorům, které nesmíme vyloučit, patřit *nevědění* a z něj plynoucí nejistota, jež katalyzuje redukci s cílem pragmaticky uchopit novou skutečnost. Sociální vědy se někdy dopouštějí té chyby, že spolu s vyloučením nepoznatelné totality vylučují také eminentně důležitý a nepotlačitelný *fakt této nepoznatelnosti*. Rutinním upřednostňováním pojetí času jakožto *chronu*, času ex-

6 „We all know that the earthquake could not be predicted, and that evacuation was not an option. All we wanted was clearer information on risks in order to make our choices.“

7 Byť k totalitě o sobě samozřejmě přístup nemáme. Kdykoli bychom k ní chtěli přistoupit, je vždy již předmětem redukce.

8 „Co je tedy pravda? Pohyblivé vojsko metafor, metonymií, antropomorfismů, zkratka lidských relací, které – poeticky a rétoricky vystupňovány – byly přeneseny, vyzdobeny a které po dlouhém užívání připadají lidu pevné, kanonické a závazné.“ (Nietzsche 2010a: 14)

tenzivního, měřitelného a reverzibilního, opomíjejí *kairos*, čas intenzivní, neměřitelný, čas příležitosti, překvapení, nečekané změny. Kairos coby náhlost, nepředvídatelnost, představuje půdu, na níž se teprve rozkrývá „problém *ukazování se* jiného jakožto jiného“ (Petříček 2007: 51).

Teprve na této půdě nahlédneme, že rozdíl mezi připraveností na katastrofy a jejich nepředvídatelností – jako tomu bylo u laquilské – na jedné straně a banální každodenností zažívané sociálně i osaměle na straně druhé je z hlediska poznání rozdílem pouze ve stupni, nikoli v povaze. *Vztah mezi dostatkem času a saturací poznání, který zde překládám jako napětí mezi rychlostí a srozumitelností, je univerzální. Než ale přistoupím k tomu vysvětlit, co míním srozumitelností, bude třeba doplnit a vysvětlit, že a jak zde používám pojmu události.*

Moment, který nás zajímá na příhodách tak odlišných, jako je nečekané upadnutí příboru, politický skandál nebo nepředvídané řádění tornáda, se již téměř půlstoletí jako předmět teoretického zájmu objevuje jak v analytické (Quine 1960, Davidson 1970, Lewis 1986), tak v kontinentální filosofii (Lyotard 1998 (1983), 2001 (1990), Badiou 1988), odkud se v poslední době dostává i do sociálních věd. Jelikož v této studii pracuji s metodologickou perspektivou kontinentální filosofie, budu zde vycházet z díla Françoise Lyotarda, jehož pojetí události lze chápat jako specifické navázání na tradici fenomenologie a určitý souběh se Schützovým dědictvím. Co přesně Lyotard myslí událostí,⁹ pochopíme, když vyjdeme z *navazování* jakožto způsobu,

jak odsouvat přítomnost události, událost jako silnou přítomnost. Navazování, jehož vzorem je vyprávění a jehož účelovost spočívá v tom, že směřuje k nějakému konci, navozuje dojem, jako kdyby vystávání nového s jeho schopností vyvolávat rozepře mohlo skončit, jako kdyby tu mohlo být nějaké poslední slovo. Pohlcuje událost i rozepře, které událost přináší s sebou. Vyprávěné příběhy zatlačují událost do pomezních oblastí. Tedy událost bychom mohli vymezit jednoduše jako „nenavázání“, a toto „nenavázání“ by bylo silnou přítomností, z čehož by pak bylo zřejmé, proč je přítomnost v řeči (diskursu) neprezentovatelná.

(Petříček 2007: 60–61, zvýr. v orig.)

Všimněme si především jedné vlastnosti události: nerepresentovatelnosti. „[C]osi, událost, *minulo*, ale skrze stopy je zde.“ (ibid: 61, zvýr. v orig.) Existenci události poznáme pouze díky stopě, kterou zanechala, nicméně tato stopa není událostí. Událost je věc, která klade odpor svému uchopení tím, že *vždy již mizí*. „S událostí se můžeme setkat jen tehdy, když nás minula.“ (ibid: 62) Podle konkrétní analytické potřeby se události dají rozlišit, například na všednodenní, biografické, společenské, civilizační; lze u nich rozlišovat intenzitu náhlosti, možnosti je přejít, přehlédnout, nezabývat se jimi, nebo – naopak – je zažít jako disonance ústředního významu atd. Nerepresentovatelnost události představuje významný fakt ve studiích kulturních traumat, jako je židovský holokaust. Shoshana Felman a Dori Laub považují šoa za „událost beze svědků“¹⁰ (Felman – Laub 1992: xvii, cit. v Ivakhiv 2011) ani ne tak proto, že pachatelé zničili většinu důkazů o tom, co prováděli, jako spíš proto, že oběti neměly v té době pro jeho vysvětlení žádný náležitý referenční

9 Fr. événement, angl. Event.

10 Událostí je zde pochopitelně připisován běžný význam.

rámeč. Mne zde zajímá především to, jak si k události zjednat přístup, jak s ní počítat, jak jí vyjit vstříc, tzn. jak číst její stopy, čímž se dostáváme k otázce srozumitelnosti.

3. Stupně srozumitelnosti a sémiodynamika

Jak již bylo řečeno, k události jako takové se nelze přiblížit bez toho, aniž bychom na jejím místě nenašli „pouhé“ stopy, aniž bychom se nesetkali s odporem. K těmto stopám – jako ostatně ke světu vůbec – přistupujeme vždy již s určitým *předporozuměním*,¹¹ jež nám přístup k věcem samým zamezuje a které předběžně snižuje vzdor, jež nám kladou. Srozumitelnost zde potom chápu jako subjektivní nebo intersubjektivní míru rezonance mezi sémiotickým stavem stop a stavem našeho předporozumění. Ostatně srozumitelnost není ničím, není-li *úspěšnou* proměnou mnohosti ve stejné účinným zrušením disonance, tj. minimalizací nesnesitelného chaosu, jakým se vyznačuje právě událost. Napětí tedy vzniká tím, že „rychlé srozumitelnosti“ klade událost odpor stejně tak, jako vlastnímu porozumění klade odpor skutečnost sama. K určení stupňů srozumitelnosti, tj. stupňů symbolické saturace a zároveň odporu, použiji sémiotiku Charlese S. Peirce; konkrétně jeho kategorie prvosti, druhosti a třetosti.

Genetickým centrem l'aquilské události, z něhož vyvěrá všechno, co k l'aquilské události patří, bylo náhlé vytržení obyvatel z chodu běžného dne. Ani ne tak otřes země, jako reality samé. Šok v celé své magnitudě ještě před tím, než člověk vůbec stihl uchopit nečekanou změnu samotným konceptem šoku. Tomuto impulzu, jež vychází z jádra události a předchází veškeré reakce, myšlenky a slova, říká Peirce *prvost* – „působení samo o sobě“. Prvost má samostatné bytí nezávislé na bytí jiném (Palek 1997: 11). Sám Peirce (cit. v Berman 2003) říká:

Bezprostřední přítomnost – i kdybychom ji dokázali pojmout, neměla by žádnou povahu kromě prvosti. Tím nechci říct, že by bezprostřední vědomí [...] bylo prvostí, ale že kvalita, již jsme si bezprostředně vědomi [...] je prvost.

(CP 1.343, 1903).¹²

K *druhosti* dochází okamžitě po akci, po působení o sobě. Druhost je kvalita reakce, apriorní uvědomění si, že se vlastně děje něco, na co bych měl reagovat.¹³ Je to kategorie „spjatá v jevu se zápolením, s akcí a reakcí, s příčinou a následkem“. Předpokládá dva objekty: „Minulé v jevu působí na budoucí, protože to, co bylo v minulosti, je spjaté s budoucností jevu.“ (Palek 1997: 12). Peirce vysvětluje druhost takto:

Soud proti mně může vydat soudní příkaz a rozsudek, aniž bych hnul brvou. Mohou mi být lhostejné jako vzduch. Ale když pocítím šerifovu ruku na svém rameni, měl bych začít mít nějaké ponětí o skutečnosti.

11 Předporozuměním zde myslím to, co Martin Heidegger označuje jako „průměrné a vágní porozumění“, tj. porozumění, jež se „ztrácí [...] v neurčitosti“, které „může být dál neseno tradovanými teoriemi a míněními“ a které „není něčím zcela neznámým, i když je [...] zprvu naprosto neuchopitelné“. (2008: 21)

12 „The immediate present, could we seize it, would have no character but its Firstness. Not that I mean to say that immediate consciousness [...], would be Firstness, but that the quality of what we are immediately conscious of [...] is Firstness.“

13 Velmi často se druhost projeví především způsobem, který bychom obvykle označili jako tělesný, ale který je neoddělitelně spjatý právě s apriorním uvědoměním si, že se něco děje. Jinými slovy: tělesná reakce a apriorní reakce vědomí je jedním a tím samým aktem (srov. Bergson 2003: kap. 1).

Skutečnost o sobě je něco velmi surového. Nemá žádný smysl. Představme si, že se opřeme ramenem o zavřené dveře, abychom je otevřeli vyvinutím hrubé síly proti jejich neviditelnému, tichému a neznámému odporu. Zdá se, že se toto dvoustranné vědomí úsilí a odporu ocitá snesitelně blízko k čirému ponětí o skutečnosti. V celku zde máme způsob bytí jedné věci určen bytím věci druhé. Tomu říkám druhost.

(CP 1.24, 1903).¹⁴

Konečně *třetostí* označuje Peirce jev, v němž ke třetímu patří nutně druhé a k druhému první. Třetostí je například zákon, kontinuita, obecnost apod., jejich společným rysem je, že jsou produktem myšlení a jsou reprezentovány (Palek 1997: 12). Peircovými slovy:

Sotva mine pět minut našeho bdělého života, aniž bychom učinili nějaký druh předpovědi; a ve většině případů jsou tyto předpovědi naplněny. Předpověď je přesto ze své povahy obecným pravidlem, které nemůže být naplněno kompletně. [...] Pokud ve dvojici kostek padnou šestky pětkrát po sobě, jde o pouhou stejnost. Shodou okolností mohou šestky padnout za sebou i tisíckrát. Z toho by však neplynula sebemenší jistota, že padnou i v dalším hodů. Má-li předpověď tendenci se naplnit, musí to znamenat, že budoucí události mají tendenci podléhat nějakému obecnému pravidlu. „Jenže,! namítnou nominalisté, „toto obecné pravidlo není víc než pouhým slovem nebo slovy!“ Odpovídám: „Nikdo ani nesnil o popření toho, že co je obecné, je ze své povahy obecným znakem; ale otázka je, jestli mu budoucí události podlehnou nebo ne. Pokud ano, vaše adjektivum ‚pouhý‘ se ukáže jako neopodstatněné.“ Pravidlo, kterému budoucí události mají tendenci podléhat, je ipso facto důležitou věcí, důležitým prvkem v dění těch událostí. Tento způsob bytí, který spočívá [...] ve faktu, že budoucí fakta druhosti přijmou určitý obecný charakter, označují jako třetost.

(CP 1.26, 1903).¹⁵

14 „A court may issue injunctions and judgments against me and I not care a snap of my finger for them. I may think them idle vapor. But when I feel the sheriff's hand on my shoulder, I shall begin to have a sense of actuality. Actuality is something brute. There is no reason in it. I instance putting your shoulder against a door and trying to force it open against an unseen, silent, and unknown resistance. We have a two-sided consciousness of effort and resistance, which seems to me to come tolerably near to a pure sense of actuality. On the whole, I think we have here a mode of being of one thing which consists in how a second object is. I call that Secondness.“

15 „Five minutes of our waking life will hardly pass without our making some kind of prediction; and in the majority of cases these predictions are fulfilled in the event. Yet a prediction is essentially of a general nature, and cannot ever be completely fulfilled. To say that a prediction has a decided tendency to be fulfilled, is to say that the future events are in a measure really governed by a law. If a pair of dice turns up sixes five times running, that is a mere uniformity. The dice might happen fortuitously to turn up sixes a thousand times running. But that would not afford the slightest security for a prediction that they would turn up sixes the next time. If the prediction has a tendency to be fulfilled, it must be that future events have a tendency to conform to a general rule. ‚Oh,‘ but say the nominalists, ‚this general rule is nothing but a mere word or couple of words!‘ I reply, ‚Nobody ever dreamed of denying that what is general is of the nature of a general sign; but the question is whether future events will conform to it or not. If they will, your adjective ‚mere‘ seems to be ill-placed.‘ A rule to which future events have a tendency to conform is ipso facto an important thing, an important element in the happening of those events. This mode of being which consists, mind my word if you please, the mode of being which consists in the fact that future facts of Secondness will take on a determinate general character, I call a Thirdness.“

Jak už jsem zmínil, doménou Peircovy trichotomie je subjektivita a intersubjektivita. Lze říci, že nestejnost těchto kategorií v subjektivní zkušenosti je v komunikaci jako takové hybatelem par excellence. Pokud bychom je v jejich propojenosti znovu shrnuli, dalo by se o prvosti mluvit jako o samovolnosti, o druhosti jako o závislosti a o třetosti jako o prostředkování (ibid). Například: nějaká náhlá situace (prvost) v nás vzbudí pocit trapnosti (druhost), z něhož se odhodláme (třetost) nějak vymanit. Z výše uvedených pojmů prvosti odpovídá událost, druhosti vlastní zapouzdřenost, vtělenost (embodiment) balíčku příručního vědění, který vzniká v průběhu socializace, například vyslovením nějakého zákazu (třetost) ze strany rodičů. Míra srozumitelnosti závisí na všech třech kategoriích, ale pouze u druhosti a třetosti se o ní dá mluvit přímo, mimo jiné také proto, že odpor prvosti je v nich již zredukovaný a snesitelný. Navazování tedy spadá pod druhost i třetost, ale pouze třetost je kardinálně odvislá od času, který má ke svému rozvinutí.¹⁶ To znamená od *trvání*, času saturace, nikoli *chronu*, abstraktního času.

Jak se z prvosti stává druhost a třetost? Jak probíhá redukce? V první řadě postupujeme v poznávání vždy od obecného ke zvláštnímu, jelikož celek se zjevuje nejdřív. Menší části, difference, vystávají až postupně směrem k singularitám (Aristoteles 2010: 22). Redukce tedy probíhá jakoby zpětně, počínajíc implicitní saturací,¹⁷ tj. prvotní srozumitelností, pro svoji obrysovost obvykle vnímanou v její předběžnosti, nedostatečnosti, nepoužitelnosti. Identifikací částí, tzn. explicitní saturací, se dostáváme k bodu, v němž lze v nejširším slova smyslu hovořit o srozumitelnosti určené adekvací mezi požadavkem rychlosti a dostatečnosti, použitelnosti. Zde je již možné se zastavit a s ustaveným obsahem poznání dál zacházet v jiné doméně, například jednat. Se srozumitelností se ale v poznávání nemusíme spokojit – v explicitní saturaci lze pokračovat procesem vážené selekce, jemuž obvykle říkáme kritické myšlení.

Dynamiku způsobu, jakým z prvosti vzniká druhost, ale pochopíme teprve tehdy, až do schématu přidáme paměť. Čas sice plyne jenom jedním směrem a je nezvratný, nikdy by ale nebyl vnímatelný bez rozdílů uložených v paměti. Díky ní jsme s minulostí neustále v kontaktu. Paměť ale není nějakým skladem vzpomínek – účastní se vždy na vnímání, proto lze také říci, že fakticky *jsme* svojí minulostí (Bergson 2003: kap. 1). V paměti jakožto v ložisku času s neustálým přítokem přítomnosti se pohybujeme tam a zpátky – předporozumění, tj. stejné hledá společnou frekvenci s jiným. A právě zde odvisí od množství času vloženého do stále přesnějšího srovnávání, jestli bude výsledné poznání určeno pouze tím nejbližším, nebo jestli bude diferencovanější. Tento mnohosměrný pohyb je tedy nejživější mezi třetostmi, následně pak mezi třetostmi a druhostmi. Požadavkem poznávání obvykle rozumíme to, že by všechny zpětné pohyby měly jít hypoteticky až k prvosti (věc o sobě). V zájmu srozumitelnosti však může stačit – a často opravdu stačí – sestoupit do druhosti, případně se dokonce pohybovat pouze v třetostech.

Jak tedy vypadá pohyb v „horních patrech“ srozumitelnosti? Podívejme se na několik technik, jejichž aplikaci lze hravě identifikovat všude tam, kde se může odehrávat rozumění. Jak uvidíme, všechny techniky spočívají v dialektické součinnosti výběru a vyloučení, zvýraznění a snížení významu, elevace a eliminace. Nelze něco zvýraznit bez odsunutí něčeho jiného do pozadí.

V roce 1951 proběhl pod vedením Roberta Silveyho výzkum srozumitelnosti rozhlasového vysílání ve Velké Británii (Silvey 1951). Kromě zjištění, že dominantním faktorem

16 Na druhost máme vliv pouze velmi dlouhodobým úsilím, jako je např. socializace, pěstování sportu, pracovní kariéra atd. Ovšem pouze v rozsahu plasticity našich instinktů, podmíněných reflexů a hlubokých návyků.

17 V celku je počet částí nekonečný – vše souvisí se vším.

a nejspolehlivějším ukazatelem je zajímavost obsahu, identifikovala studie několik postupů, které sice nezaručují, ale zvyšují pravděpodobnost porozumění jednotlivým pořadům: a) omezení počtu hlavních bodů, kdy ostatní body jsou zhruba ve stejné míře druhotné; b) jasná shrnutí, pokud možno na začátku i na konci; c) jasnost a živost stylu; d) konkrétnost, věcnost jak obsahu, tak jeho podání; e) ilustrace každého principu či abstrakce. Srozumitelnost naopak stěžuje: a) příliš rychlé podání; b) květnaté nebo knižní metafory; c) příliš dlouhé věty; d) složitý slovník; e) složité konstrukce vět, často s přemírou prepozic.

K těmto postupům lze přidat mnoho dalších. S inkluzí a exkluzí se setkáváme v mnoha velmi heterogenních podobách, ale základem všech je *opakování* a *opakovatelnost*. Tak jako neexistují dvě stejné věci, neexistují ani dvě stejné události. Opakovat se může jenom to, co prošlo redukcí, a naopak. Opakovaný výskyt je vnímán jako relevantnější a/nebo ontologicky vyšší než výskyt singulární (např. tradice vs. experiment); má pevnější místo ve světě a v předporozumění. Opakování ve formě redundance (např. zboží jednoho typu ve výloze, prázdná čekárna, štos formulářů) nebo ostenze (např. zvuk kliknutí myši, palcové titulky, ostaný drát) zvyšuje pravděpodobnost úspěšného čtení a vyloučení šumu. Opakování s variací vytváří *synergii* – to, co je zdůrazňované v mnohých, ale souvisejících podobách (např. merchandising), v různých, ale v jedno zahrnutelných časech a na různých v jedno zahrnutelných místech je důraznější než suma jednotlivých částí důrazu (zpravidla mediální kampaň, plošná mobilizace, vizuální trend apod.). Opakování může fungovat jako časový ekvivalent prostorové *nepřehlédnutelnosti*. Opakování se děje na všech úrovních obecnosti, proto jej většinou přehlízíme tím, že přičítáváme větší váhu rozdílům, zatímco opakovaný podíl zůstává stále v pozadí (opakovaný východ slunce, opakované použití fráze, opakované dodržení zákona nebo dramaturgie televizního vysílání, opakované kýchnutí, opakující se produkt na výrobním pásu). Redukce světa na opakovatelnost částí je elementární formou jeho poznávání, ale i konstrukce.

Opakovatelnost se týká jak figury, tak i pozadí. Opakovatelnost figury spočívá v její kompatibilitě s množstvím různých prostředí, a naopak prostředí se stává o to opakovatelnějším, oč více různých figur dokáže pojmut. V případě prostředí se univerzalita zakládá na naddeterminovanosti, robustnosti (např. operační systém, hala vlakového nádraží, veřejná sféra), v případě figury jde o nejnižší společný jmenovatel účinkem elize (např. tisková zpráva, celebrita, americká vlajka).

Nahlédnuto z jiné strany, lze kromě jednoduché opakovatelnosti hovořit také o opakovatelnosti složené, kterou Roland Barthes (Barthes 2004) označoval jako *mytologie* aneb *sekundární sémiotické systémy*. Komunikace jako stroj na metafory (Lakoff – Johnson 2002) neustále produkuje opakovatelnou zástupnost na bázi blízkosti motivované i arbitrární.¹⁸ Mytologizace, metaforizace, ikonizace usnadňuje a urychluje diskurzivní zacházení se světem. V zrychlujícím prostředí stoupá potřeba stále důrazněji pojmenovávat stále rychleji se vynořující variace. Vznikají tak vlastní váhou se stahující smyčky – osudem zamýšlených ukazatelů relevance nakonec není než jejich hyperinflace.¹⁹

18 Například logo zastupuje žizeň, dějinný příběh o vykořisťovaných dělnících zastupuje Marxovu teorii, volební preference zastupují politické zásluhy, tvář moderátora zastupuje kvalitu zpravodajství, grafický design zastupuje obsah média, citační aparát zastupuje náležitost k vědě, výmluvnost průvodce zastupuje kvalitu prohlíženého, pořadí v žebříčku zastupuje relevanci, nová technologie zastupuje smysl pokroku atd.

19 Symptomů najdeme mnoho, především pak popularitě konceptů obnášejících nějakou změnu: rekurzivní reflexivita, změny paradigmatu, revoluce, generace, věk, doba, dekáda taková a taková, jejich nástupy a konce, smrti, atd. atp. Této tendence si všiml již Friedrich Nietzsche, když mluvil o tzv. „čtvrthodinových prorocích“ (Nietzsche 2010b: 269 (164)). Touha pojmenovat, charakterizovat, vyrazit do doby svůj symbol s nadějí v jeho historický úspěch nebyla nikdy tak všudypřítomná jako dnes. Za skromný příklad rekurzivní reflexivity bychom

Všechny komunikační techniky aktualizují exkluzi jiného, ale teprve pod vlivem jejich normalizace se prvost stává přísně ostrakizovanou. Cílem exkluze je zjednat si hladký přístup k minulosti a budoucnosti, získat konečnou kontrolu nad děním v jeho plnosti neustále ohrožované událostí. Ovšem skutečnost, že tento cíl ze své povahy mizí v nekonečnu, prozrazuje nevyhnutnou iluzornost jeho završení. Iluzornost, která je estetizací zcela mimoestetické skutečnosti. Takto „zvládaná“ skutečnost klade díky své vybranosti a ladnosti menší odpor, jehož další zmenšování zvyšuje rychlost cirkulace. Estetická rovina komunikace plyne z plynulosti navazování potlačením události, tedy času, který se „nerýmuje sám se sebou“ (Petříček 2007: 61).²⁰

Takže stejně jako se podle zákonů aerodynamiky dosahuje ladnými tvary co nejnižší odpor vzduchu, logice intenzivní autopoietické souhry komunikačních požadavků, podmínek a taktik říkám *sémiodynamika*.²¹ Sémiodynamika se jakožto tendence projevuje metamorfózou diskurzivně uzpůsobovaného prostředí, jehož prvky chtějí v zájmu rychlosti a dosahu své diseminace klást co nejmenší odpor v co největším množství heterogenních situací. To znamená, že optimalizace přenosu, jeho „hladkost“ dosahovaná potlačováním jiného, se týká jak figur, tak pozadí. Rozumět jí lze zcela určitě jako homologaci, ale nikoliv jako standardizaci, jelikož sémiodynamika se řídí pohyblivými a nespecifikovanými konstantami, podivnými atraktory,²² které navíc samy o sobě procházejí sémiodynamizací. Dlouhodobým „projektem“ sémiodynamiky je tedy fraktálové zapouzdření a ergonomizace světa. Řečeno ještě jinak: *sémiodynamika je sebezáchovným nárokem komunikační smyčky*.

Systémickou obranyschopnost vůči jinému nacházíme v sémiodynamice manifestovanou materiálně, symbolicky i kognitivně, nebo jak již bylo řečeno – v celkové diskurzivní praxi. Sémiodynamika tady byla vždy; v určité míře je vlastní veškerému poznávání a jednání jako takovému. Jenže dokud smysl všeho poznávání a jednání určoval tzv.

si mohli vzít čtivý a ilustrativní článek publikovaný v lifestylovém časopise *Intelligent Life*, v němž se jeho autor Jonathan Meades (Meades 2009) zamýšlí nad přemnožením slova „ikonický“ v poslední době. Všimá si, že počet užití tohoto slova v *New York Times* stoupl z 11 případů v roce 1988 na 141 v roce 1998 a 442 v roce 2008. Mezi významy, které podle něj může „ikonický“ nést, patří zejména: významný, oslavovaný, horlivě propagovaný, uctíváný, zavedený, skrytý (sic!), autentický, záviděníhodný, snadno rozpoznatelný, zapamatovatelný, důležitý, vážený, stereotypní a atypický, reprezentativní, neobvyklý, klikařský, populární, vyhledávaný, přístupný a všudypřítomný. Jeho vlastními slovy: „Žijeme v éře bezuzdné oslavy a exponenciálních hyperbol. Nikdo už celá léta nechválí označením 100 %: 120 % je normální a 150 % stěží výjimečný. Všechno je světová třída. [...] Každá rocková kapela, která si projde drogovou spouští a manažerskou zpronevěrou, načež se napraví [...] je legendární.“

- 20 „Jestli půvab dává přednost křivkám před liniemi lomenými, je to proto, že křivka mění neustále směr, přičemž ale každý nový směr je udaný ve směru předchozím. Vnímání lehkosti pohybu se tu tedy pojí s potěšením, že vlastně zastavujeme čas a že v přítomnosti máme i budoucnost.“ (Bergson 1970: 21)
- 21 Pojem jsem zvolil a definoval nezávisle na práci H. Loeckenhoffa (2005), jehož cílem je přehodnotit vědecké metody a transdisciplinaritu v zájmu větší vztaženosti vědy k proměně společnosti pod vlivem informačních a komunikačních technologií. Moje pojetí sdílí s Loeckenhoffovým sémiotickým přístupem k dynamice complexity. Na rozdíl ode mne ale zasazuje sémiodynamiku do širšího rámce systémové teorie a samotný pojem chápe pouze jako prozatímní, pracovní výraz.
- 22 Pojem atraktor, pocházející z teorie chaosu, vyjadřuje cílový pohyb neboli prvek řádu v chaosu. Tak např. pohyb kuličky vhozené do trychtýře končí nutně v jednom bodě – jde o atraktor mezního cyklu. Atraktorem nemusí být pouze bod, ale jakýkoliv z jednoduchých geometrických útvarů nebo jejich kombinací. V případě, kdy nelze atraktor popsat takto jednoduše, protože vykazuje přílišnou komplexitu a detailnost, označuje se jako podivný nebo také chaotický. Podivné atraktory se vyznačují dvěma rysy: nesmírnou citlivostí na počáteční podmínky a fraktálovou strukturací (srov. Coveney – Highfield 1995: 246–257). Jejich popisnou sílu lze uplatnit u různých chaotických vývoji nejen v přírodních, ale i v sociálních vědách (např. Urry 2005). V případě vývoje médiálního prostředí, o které se mi zde jedná, lze o podivném atraktoru hovořit teprve s digitalizací, resp. fraktálovou strukturací tohoto prostředí (viz výše).

transcendentní označující (tj. nějaká forma Peircovy prvosti, jako např. pravda, Bůh, spravedlnost, substance, Idea, Já, autenticita, pokrok)²³ podléhala sémiodynamika „korekcí“. Na diskurzivní praxi měla vliv sekundární, protože primární hledisko určoval transcendentní označující. Řečeno jinak: v poznání a jednání byla intersubjektivně důležitější například pravda, správnost, víra než srozumitelnost. Nicméně ve chvíli, kdy toto intersubjektivní korektivum vymizí, zeslábne nebo svůj vliv rozštěpí do vícera konkurenčních podob, zmenší se i jeho schopnost podmiňovat sémiodynamickou tendenci diskurzivní praxe. Prvost v takové situaci vykazuje pluralitu a roli transcendentního označujícího přebírá druhost a třetost. V historické situaci, kdy smysl diskurzivní praxe přestává být určen hledáním transcendentního označujícího, přebírá žezlo nejsilnějšího a nejširšího hlediska do té doby druhořadá srozumitelnost. Prostředek se stává cílem. Smyslem optimalizace se stává optimalizace sama. Sémiodynamika de facto „zesrozumitelňuje“ svět v zájmu ještě účinnějšího „zesrozumitelňování“, a silně mediatizované prostředí představuje jak její nejviditelnější důsledek, tak její nejvlastnější podmínku. Preferováním stejného a vylučováním jiného pozadí vybírá nebo uzpůsobuje figury tak, aby zlepšilo svoje pozice v dalších komunikačních cyklech. Jinými slovy, sémiodynamika je konjunkturou navazování. To znamená, že šance pro zachycení události jakožto nenavázání, čiré prvosti a nesrozumitelnosti klesá s mírou sémiodynamizace prostředí.

Pouhé prodloužení této úvahy nicméně naznačuje, že pokud by se mediální prostředí už jen stále víc sémiodynamizovalo, vedlo by ke stavu, který nepřipouští naprosto žádnou událost. Míra připouštěné novosti by se limitně blížila k nule a historické vědomí by se ocitlo v nějaké formě stáze. Tohoto paradoxu si všímá Frederic Jameson, když poukazuje na

[ekvivalenci] mezi nebývalým tempem změny na všech úrovních sociálního života a nebývalou standardizací všeho, [...] paradox, který lze stále konceptualizovat, ale pouze v obrácených poměrech: [...] stále intenzivnější změna je totiž umožněná právě standardizací.

(Jameson 1994: 15)

Pokud ovšem nechceme tvrdit, že ke změnám již nedochází, musíme se ptát, jak je změna možná *navzdory* sémiodynamice. Rozumíme-li změně jako vznikání nového, tj. události, ptáme se, nakolik mediální prostředí toto vznikání umožňuje, či mu zamezuje spojením se se starými rámci. Odpověď musí spočívat ve vysvětlení, za jakých podmínek sémiodynamika připouští událost.

Jak již bylo řečeno, událost jako otevřená rána skutečnosti volá po imunitní reakci navázáním, kdy každý okamžik je jakoby začátek uprostřed času. Navázání je pak dostatečné nebo nedostatečné a úspěšné nebo neúspěšné. Podle toho, nakolik dojde po fázi prvotní srozumitelnosti k navázání na druhosti a třetosti, kteréžto události předcházely, lze rozlišovat událost produktivní a neproduktivní. *Produktivní událost* udeří v plné síle: zející rána fatální podkódovanosti jako by vůbec nemizela,²⁴ případně mizí bolestivě pomalu, řídit se lze pouze úzkým okruhem druhostí, tj. instinkty, intuicí, navázání je silně emotivní.

23 „Western Philosophy... has also been in a broader sense, 'logocentric', committed to a belief in some ultimate 'word', presence, essence, truth or reality which will act as the foundation for all our thought, language and experience. It has yearned for the sign which will give meaning to all others, – 'the transcendental signifier' – and for the anchoring, unquestioning meaning to which all our signs can be seen to point (the transcendental signified).“ (Eagleton 2008: 113)

24 Tyto situace bývají často charakterizovány distorzí času, pocitem, že se toho v krátkém okamžiku uděje příliš mnoho.

Do navázání se vkládá obrovská energie ve snaze zaplnit cézuru s existenciální naléhavostí. *Neproductivní událost*, naopak, nerozezvučí žádný alarm: takřka „vše po starém“; zůstane pouze zanedbatelná, případně zcela nezbadatelná jizva.²⁵ V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že bez konceptu produktivity události bychom spadli do pasti esencialismu, například v podobě Borgesovy metafory mapy a území. Bez ohledu na stupeň produktivity se stále jedná o vznikání jedné roviny – diskurzivní praxe.

Neproductivní událost lze ilustrovat na případu, kdy v roce 2010 kalifornská policie nesprávně vyhodnotila komiksovou postavu tematizující pedofilii a varovala rodiče, aby byli ve střehu, když ji zahlédnou. Populární internetový mem Pedobear policie dezinterpretovala jako symbol, podle něhož se vzájemně poznají pedofilové (Chen 2010). Fakt, že policie spolu s lokálními médii špatně „přečetla“ událost jako starou hrozbu v novém šatu, naznačuje přesycenost mediálního a kulturního rámování, pod kterým zůstává zakryt původní důvod k obavám. Tedy důvod bez médií vyhledávaného dramatu a spektaklu. Domnívám se, že vtipnost této postavičky spočívá právě v její schopnosti sublimovat přehnaný strach zapříčiněný neadekvátním nazvětšováním hrozby sexuálních útoků. Tedy jako kdyby se přílišná redukce hroutila pod svojí vlastní váhou.²⁶

Událost může být zjednodušena v takové míře, že pak dochází k efektu jakoby zásadního rozpojení prvosti a třetosti, jež si za téma mnoha svých prací bral Jean Baudrillard. Tato rozpojenost ale vzniká paradoxně právě excesivní propojeností. Neomezovaným prodlužováním smysluplné saturace dochází až k saturaci patologické v podobě paranoie a schizofrenie. „Everything is connected“, jak říká americký spisovatel Thomas Pynchon, známý svým literárním zpracováním paranoie. „Paranoidní tendence totalizovat nacházením propojení mezi vším je pouze extrémní podobou nutnosti činit svět srozumitelným zaváděním nějakého řádu, tvorbou nějakých spojů, prostředky metaforického promítnutí“ (Simons 2000: 217). Schizofrenik trpí neschopností přiřazovat správné komunikační módy: a) sdělením, která přijímá od druhých osob; b) sdělením, která sám neverbálně pronáší a vyjadřuje; c) svým vlastním myšlenkám, počítkům a vjemům (Bateson 2000: 205). A jelikož není schopen rozlišovat váhu toho, s čím se setkává, a tedy vylučovat nepodstatnosti, neustále zmnožuje počet vazeb, což nutně ústí do stavu, v němž vše souvisí se vším.

Na protilehlém konci se nachází nahá událost, antiparanoia, kterou Pynchon (2000: 515) charakterizuje jako stav, ve kterém „nic není propojeno s ničím, stav, jež málokdo z nás dokáže snést po delší dobu“. Tato nesnesitelnost nás urguje k redukci ve druhost a třetost. Obecně vzato, zahlédnout prvost jakožto prvost lze pouze vynaloženým úsilím (viz pozn. č. 18) anebo násilím, radikálním prolomením normality. Ačkoli stojí na začátku každého setkání, mizí pod účinky konceptualizace. Za příklad velmi *produktivní události* lze bezesporu považovat teroristické útoky 11. září 2001. Rána radikální jinakosti, která se násilně a nečekaně otevřela v životech mnoha lidí, zůstávala nezacelená ještě nějakou dobu poté. Vzpomeňme si jenom, jak se první reflexivní pokusy o hojení omezily na nekoněčné opakování stěžejních záběrů v televizi, takřka jako by šlo o nějaký pedagogický trest otrocké repetice udělený za nepředvídatost.

25 Každá zacelená jizva se může časem zase otevřít během přehodnocování, vyšetřování, pátrání, bádání. Za neproductivní zde nepovažuji produktivitu nulového, ale pouze zanedbatelného stupně. Nulová produktivita není než postulátem faktické neexistence.

26 Podobný exces najdeme v románu *White Noise* (DeLillo 1986). Jeho autor, Don DeLillo, v něm svoje postavy konfrontuje s neobvyklou turistickou atrakcí: nefotografovanější stáji v Americe. Ústy jedné z postav DeLillo charakterizuje atrakci již jako zcela neviditelnou. Právě pro její dokonalou zredukovanost na obraz sebe sama původní stáji už nikdo nevidí.

Pokud požadavek rychlosti převáží nad požadavkem přesnosti a kritické saturace, návazání nemá na výběr a musí se spokojit se svým předporozuměním. Vedlejším účinkem rychlosti je tedy nevyhnutelné upřednostňování starých rámců, které jsou okamžitě po ruce, před kritickým myšlením vyžadujícím dostatek času. Zjednodušeně řečeno: ačkoli jej spojujeme s pokrokem a inovacemi, zvyšování rychlosti posiluje také tendenci ke konzervativismu. Určitou výjimkou mohou být traumatické situace (tj. produktivní události), jejichž pronikavost dosahuje takřka existenciální hloubky a dlouhodobě se vzpírá jednoduchému zařazení. Sémiodynamika mediálního prostředí vede k systemickému oslabení vztahu k čiré jinakosti, tedy k situaci, kdy se tento vztah obnovuje spolehlivě již pouze jako trauma.

4. Podíl sociálních věd na sémiodynamice

Připomeňme si, že reflexivní povaha pozdně moderní společnosti znamená mimo jiné také hlubokou implikaci sociálních věd, jelikož „chronická revize sociální praxe ve světle poznání této praxe je jednou nejvládnějších tendencí moderních institucí“ (Giddens 1990: 40). Domnívám se proto, že právě ten druh reflexivní tendence, které říkáme sociologizace společnosti, má velký podíl na procesech, jež ústí v sémiodynamiku. Rekuperace, které podlehlá kritická teorie, se týká také sociálních věd. Jejich performativní povahu lze pozorovat nejlíp na tom, jak dalekosáhle se sociologické přemýšlení a kategorie účastní na tzv. zdravém rozumu. Jenom ve stručnosti dva příklady:

Když manželé Bergerovi s Hansfriedem Kellnerem (Berger – Berger – Kellner 1974: 71) přemýšlejí nad tím, jak různí experti nabízejí různá „balení“ personalizace, dospívají k závěru, že i člověk, který vyhledává marginální diferenciaci, nachází formu personalizace, která už stejně byla „předbalena“ nějakým expertem, jakkoli se honosí nálepkou „alternativní“. Pokud by šlo o reprezentativní postoj sociálních věd, narážely by v takovýchto případech na vlastní metodologickou tautologii: jelikož nedokáží hovořit o singularitách a událostech a počítat s neznámem, zůstává pro ně jiné daleko za hranicemi stejného. Událost zcela neproduktivně mizí v mimovědecké oblasti pod pojmy odchylky, výjimky. Konkrétně tato tautologie říká, že člověk si nemůže osvojit jinou personalizaci, protože když si ji osvojí, tzn. když *sociální věda ví*, že si ji osvojí, tak je to vždy už taková personalizace, kterou *sociální věda zná*, a proto nemůže být nová. Počítáme-li však s událostmi a s nevědáním, víme, že opravdu úspěšná a autonomní personalizace je ze své povahy nutně neviditelná. Jenže v očích takové vědy je úspěšná personalizace vlastně nepodstatná, i když věda deklaruje opak.

Když sociální vědy generalizují a vytvářejí modely sociální skutečnosti, trpí stejnými sémiotickými schodky a přebytky, jaké jsem popsal výše. Když Giddens (Giddens 1990) říká, že díky globální propojenosti již neexistují „ti druzí“, nejenže falešně ohlašuje, že radikální alterita už nehrozí, ale také to, že už nemá smysl s ní počítat. Domnívám se proto, že právě událost otevírá možnost přehodnotit mnoho sociálněvědných přístupů ke skutečnosti, nejen necitlivost k minoritním modelům.

Shodneme-li se, že mizí, případně se radikálně proměňují autority, například právě pod vlivem viditelnosti (Meyrowitz 2006), a budeme-li hledat nová ložiska důvěry, zjistíme možná, že se převtělila do samotných komunikačních podmínek, jako je flexibilita, tekutost, rychlost, okamžitost, srozumitelnost. Pokud nás zajímá sociální změna, není již možné přehlížet, nakolik se jakákoli změna ocitá v pasti sémiodynamiky. Co vypadá jako překotné tempo změn, je dost dobře pouze mnohonásobnou variací na zpomalení.

Mgr. Palo Fabuš (1983) je studentem doktorského studia sociologie na FF UK v Praze a absolventem mediálních studií a žurnalistiky na FSS MU v Brně. Ve své doktorské práci se zabývá zkoumáním proměn vnímání času z perspektivy historické sociologie. Počínaje rokem 2008 učí na FSS MU teorii sociálních médií. Od roku 2011 je šéfredaktorem mezinárodního časopisu *Umělec*.
E-mail: palo.fabus@gmail.com

Literatura

- Adam, Barbara. 2007. „Foreword.“ Pp. ix–xi in Hassan, Robert – Purser, Ronald E. (eds.). 24 | 7: *Time and Temporality in the Network Society*. Stanford: Stanford Business Books.
- Aristoteles. 2010. *Fyzika*. Praha: Petr Rezek.
- Badiou, Alain. 1988. *L'ère et l'Événement*. Paris: Seuil.
- Barthes, Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.
- Bateson, Gregory. 2000. *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- BBC 2011. „E. coli cucumber scare: Spain angry at German claims.“ In *BBC News Europe* 31. May 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13605910> (9. 3. 2012)
- Berger, Peter L. – Berger, Brigitte – Kellner, Hansfried. 1974. *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness*. Middlesex – Victoria: Penguin Books.
- Bergson, Henri. 1970. „Esej o bezprostredných danostiach vedomia.“ Pp. 11–159 in *Filozofické eseje*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Bergson, Henri. 2003. *Hmota a paměť*. Praha: OIKOYMENH.
- Borscheid, Peter. 2007. *Virus času*. Praha: Mladá fronta.
- Castells, Manuel. 1996. *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Council of Europe, Social, Health and Family Affairs Committee. 2010. *The handling of the H1N1 pandemic: more transparency needed*. Flynn, Paul (rapporteur), AS/Soc (2010) 12 23 March 2010, Resolution 1749. http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100329_Memorandum-Pandemie_E.pdf (9. 3. 2012)
- Coveney, Peter – Highfield, Roger. 1995. *Šíp času*. Ostrava: Oldag.
- Davidson, Donald. 1970. „Mental Events.“ Pp. 79–101 in L. Foster and J. W. Swanson (eds.). *Experience and Theory*, Amherst: University of Massachusetts Press.
- DeLillo, Don. 1986. *White Noise*. London: Picador.
- Eagleton, Terry. 2008. *Literary Theory: An Introduction*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2005. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk.
- Felman, Shoshana – Laub, Dori. 1992. *Testimony: Crisis of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York: Routledge.
- Fisher, Mark. 2009. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* London: Zero Books.
- Gammon, Crystal. 2012. „When Will the Next ‘Big One’ Hit?“ In *OurAmazingPlanet* [online] <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=california-scientist-test> (18. 3. 2012)
- Giddens, Anthony. 1990. *Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Goonatilake, Susantha. 2006. „Knowledge as an Ecology.“ Pp. 170–172 in *Theory, Culture & Society*, 23(2–3).
- Harvey, David. 2000. *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge: Blackwell.
- Heidegger, Martin. 2008. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH.
- Hjarvard, Stig. 2008. „The Mediatization of Society.“ Pp. 105–134 in *Nordicom Review*, 29(2).

- Chen, Adrian. 2010. „Stupid California Police Warn Parents of Pedobear, the ‘Pedophile Mascot’.“ in: *GAWKER* Sep 12, 2010. <http://gawker.com/5636011/stupid-california-police-warn-parents-of-pedobear-the-pedophile-mascot> (26. 3. 2012)
- Ivakhiv, Adrian. 2011. „Zranění tím, co se ještě nestalo: Filmová sémiotika eko-traumatu“ Pp. 10–17 in *Umělec*, 2(2011).
- Jameson, Frederic. 1994. *The Seeds of Time*. New York: Columbia University Press.
- Lakoff, George – Johnson, Mark. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Lewis, D. K. 1986. „Events.“ Pp. 241–269 in *Philosophical Papers, Volume 2*. New York: Oxford University Press.
- Livingstone, S. M. 2009. „On the Mediation of Everything. ICA Presidential Address 2008.“ Pp. 1–18 in *Journal of Communication*, 59(1).
- Loeckenhoff, Helmut. 2005. „Systems Evolvement for Societal Evolution. The ICT Case for Transdisciplinarity.“ in *IFSR 2005: Proceedings of the First World Congress of the International Federation for Systems Research: The New Roles of Systems Sciences For a Knowledge-based Society*, Nov. 14–17, Kobe, Japan.
- Lyotard, Jean-François. 1998. *Rozepře*. Praha: Filosofia.
- Lyotard, Jean-François. 2001. *Putování a jiné eseje*. Praha: Herrmann & synové.
- Nietzsche, Friedrich. 2005. *Nečasové úvahy*. Praha: OIKOYMENH.
- Nietzsche, Friedrich. 2010a. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Praha: OIKOYMENH.
- Nietzsche, Friedrich. 2010b. *Lidské, příliš lidské I*. Praha: OIKOYMENH.
- Nosengo, Nicola. 2011. „Scientists face trial over earthquake deaths.“ in: *nature. international weekly journal of science* <http://www.nature.com/news/2011/110526/full/news.2011.325.html> (18. 3. 2012)
- Nosengo, Nicola. 2012. „California Seismologist Testifies against Scientists in Italy Quake Manslaughter Trial.“ in *Scientific American* <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=california-scientist-test> (18. 3. 2012)
- Meades, Jonathan. 2009. „Iconic: The Adjective of Age.“ In *Intelligent Life* <http://moreintelligentlife.com/story/adjective-age> (11. 3. 2012)
- Meyrowitz, Joshua. 2006. *Všude a nikde: Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum.
- Palek, Bohumil (ed.). 1997. *Sémiotika*. Praha: Karolinum.
- Peirce, Charles Sanders. 1931–1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce (CP)*, 8 volumes, vols. 1–6, eds. Hartshorne, Charles – Weiss, Paul, vols. 7–8, ed. Arthur W. Burks. Cambridge: Harvard University Press.
- Petříček, Miroslav. 2007. „Fenomenologie bez Husserla. Od setkání k události.“ Pp. 43–63 in *Reflexe* 32(2007). Praha: OIKOYMENH.
- Pynchon, Thomas. 2000. *Gravity's Rainbow*. London: Vintage.
- Quine, W. V. O. 1960. *Word and Object*, Cambridge: MIT Press.
- Schütz, Alfred – Luckmann, Thomas. 1973. *Structures of the Life-World, Vol. 1*. Evanston: Northwest University Press.
- Silvey, Robert. 1951. „The Intelligibility of Broadcast Talks.“ Pp. 299–304 in *The Public Opinion Quarterly*, 15(2).
- Simons, Jon. 2000. „Postmodern Paranoia? Pynchon and Jameson.“ Pp. 207–221 in *Paragraph*, 23(2).
- Stalder, Felix. „1998. From Figure / Ground to Actor-Networks: McLuhan and Latour.“ Příspěvek přednesený na konferenci *Many Dimensions: The Extensions of Marshall McLuhan Conference*, Toronto, 23-25 October, 1998 http://felix.openflows.com/html/mcluhan_latour.html (13. 3. 2012)

- Strate, Lance. 2000. „The Ecology of Association.“ In *Proceedings of the Media Ecology Association*, Vol. 11, Eleventh Annual Convention, University of Maine, Orono, June 10–13, 2010 http://www.media-ecology.org/publications/MEA_proceedings/v1/ecology_of_association.html (11. 3. 2012)
- Urry, John. 2005. „The Complexities of the Global.“ Pp. 235–254 in *Theory, Culture & Society*, Vol. 22(5), London: SAGE.
- Volek, Jaromír – Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara. 2006. „Media Studies: Perspectives and Challenges.“ Pp. 343–357 in *Mediální studia*, 2(4).